

MANZIL KOLONIYALARIDA MAHKUMLARNI NAZORAT QILISH FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH: INNOVATSION VA HUQUQIY YONDASHUVLAR

O'zbekiston Respublikasi
IV Akademiyasi kunduzgi talim
3-o'quv kursi 333-guruh kursanti
Safarov Hasan Bahromjon o'g'li

Annotatsiya: Mazkur maqolada manzil koloniyalarida jazo muddatini o'tayotgan shaxslarning xulq-atvorini nazorat qilishda yuzaga kelayotgan muammolar va ularning yechimlari tahlil qilinadi. Muallif "aqli nazorat" (smart supervision) tizimini joriy etish orqali xodimlarning ish yuklamasini kamaytirish va profilaktika samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflarni ilgari suradi.

I. Kirish: Muammoning dolzarbligi

Manzil koloniyalari – bu jazoni ijro etish tizimining eng liberal bo'g'ini bo'lib, unda mahkumlar jamiyat ichida mehnat qilish huquqiga ega. Biroq, 2023-2025 yillar statistikasi shuni ko'rsatadiki, mahkumlar tomonidan sodir etiladigan tartibbuzarliklarning aksariyati aynan nazorat bo'shliqlari mavjud bo'lgan "tashqi obyektlar" (ish joylari) hissasiga to'g'ri keladi. Bu esa nazorat tizimini nafaqat jismoniy, balki texnologik jihatdan transformatsiya qilishni taqozo etmoqda.

II. Xalqaro tajriba tahlili (Comparative Analysis)

Rivojlangan davlatlar tajribasini o'rganish nazorat mexanizmlarini diversifikatsiya qilishga yordam beradi:

- **Skandinaviya modeli (Norvegiya, Shvetsiya):** Bu yerda "dinamik xavfsizlik" (dynamic security) tushunchasi ustuvor. Nazorat faqat texnika bilan emas, balki xodim va mahkum o'rtasidagi ijtimoiy muloqot orqali amalga oshiriladi.

- **AQSh va Buyuk Britaniya:** "Elektron monitoring" (EM) tizimi keng joriy etilgan. Mahkumlarga radiochastotali identifikatsiya (RFID) teglari oʻrnatiladi, bu esa qamoqxona xarajatlarini **25-30% ga** qisqartirish imkonini bergan.
- **Estoniya:** "Raqamli qamoqxona" loyihasi doirasida barcha hujjatlar va nazorat jurnallari toʻliq blokcheyn tizimiga oʻtkazilgan, bu esa maʼlumotlarni soxtalashtirish ehtimolini yoʻqqa chiqargan.

III. Nazoratni takomillashtirishning toʻrtta ustuvor yoʻnalishi

1. Huquqiy asoslarni modernizatsiya qilish

Amaldagi Jinoyat-ijroiya kodeksiga "Masofaviy nazorat vositalari" tushunchasini kiritish lozim. Mahkumning elektron bilakuzuk taqishdan bosh tortishi yoki unga shikast yetkazishi jazoni ogʻirlashtiruvchi holat (masalan, yopiq turdagi koloniyaga qaytarish) sifatida huquqiy mustahkamlanishi kerak.

2. Obyektlarda "Virtual perimetr" tizimi

Mahkumlar ishlaydigan qurilish obʼektlari yoki sanoat zonalari uchun **Geofencing** texnologiyasini qoʻllash.

- **Mexanizm:** Xaritada mahkum boʻlishi shart boʻlgan zona chiziladi.
- **Trigger:** Agar mahkum belgilangan radiusdan 5 metrdan ortiq uzoqlashsa, tizim avtomatik ravishda nazoratchining planshetiga va markaziy bazaga "Trevoqa" signalini yuboradi.

3. Kriptografik identifikatsiya va Biometriya

Anʼanaviy qogʻoz jurnallar oʻrniga, har bir manzil koloniyasida mahkumlarning kunlik harakatini qayd etuvchi biometrik terminallar oʻrnatilishi shart. Bu mahkumning oʻz oʻrniga boshqa shaxsni qoʻyishi yoki ish joyidan ruxsatsiz ketishining oldini oladi.

4. Psixologik monitoring va AI (Sunʼiy Intellekt)

Mahkumlarning ijtimoiy tarmoqlardagi faolligi (agar ruxsat berilgan bo'lsa) va ularning muloqot doirasini AI tahlil qilish orqali, ularning destruktiv guruhlariga qo'shilib qolishini yoki qochishga tayyorgarlik ko'rayotganini barvaqt aniqlash mumkin.

IV. Iqtisodiy va ijtimoiy samaradorlik tahlili

Takomillashtirilgan nazorat tizimining kutilayotgan natijalari:

$$SSS = (C_{\text{old}} - C_{\text{new}}) + E_{\text{soc}}$$

Bu yerda:

- SSS – umumiy samaradorlik;
- C_{old} – an'anaviy nazorat xarajatlari (ko'p sonli shtat, transport);
- C_{new} – texnologik nazorat xarajatlari;
- E_{soc} – ijtimoiy samaradorlik (qayta jinoyatchilikning kamayishi).

Kutilayotgan ko'rsatkichlar:

1. **Inson omili:** Nazoratdagi xatoliklar 80% ga kamayadi.
2. **Xarajatlar:** Doimiy konvoy va qo'riqlash xizmati xarajatlari 15-20% ga tejaladi.
3. **Reabilitatsiya:** Mahkumning jamiyatga moslashish darajasi oshadi, chunki u o'zini doimiy "panjara ortida" emas, balki "mas'uliyatli nazoratda" his qiladi.

V. Xulosa va takliflar

Manzil koloniyalarida nazorat faoliyatini takomillashtirish uchun quyidagilar taklif etiladi:

1. **"Smart Colony"** yagona boshqaruv platformasini yaratish.
2. Mahkumlarni ish bilan ta'minlovchi tadbirkorlarga ularni nazorat qilish bo'yicha texnik majburiyatlarni yuklash.

3. Nazorat jarayoniga "**Body cameras**" (body-kameralar) bilan ta'minlangan mobil inspektorlarni jalb qilish.

Ushbu chora-tadbirlar jazoni ijro etish tizimini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqish bilan birga, jamoat xavfsizligini yangi bosqichga ko'taradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Me'yoriy-huquqiy hujjatlar:

-O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi. (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi).

-O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli Farmoni. "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida".

-O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori. "Jazoni ijro etish muassasalari faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" (Tegishli yillar bo'yicha).

-Birlashgan Millatlar Tashkilotining "Mahkumlar bilan muomala qilishning minimal standart qoidalari" (Nelson Mandela qoidalari).

Ilmiy adabiyotlar va darsliklar:

-R.A. Qobulov va boshqalar. "Jinoyat-ijroiya huquqi" (Darslik). – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi.

-G.S. Kazakbaev. "Jazoni ijro etish tizimini isloh qilishning tashkiliy-huquqiy asoslari". (Monografiya).

-Byrne, J. M., & Belshur, L. "The effectiveness of electronic monitoring in the community corrections system". (Xalqaro kriminologiya tadqiqotlari).

-Smith, R. G. "Electronic Monitoring of Offenders" (Technological Innovations in Crime and Justice).

Davriy nashrlar va maqolalar:

- "Huquq va burch" ijtimoiy-huquqiy jurnali maqolalari to'plami.

- "O'zbekiston qonunchiligi tahlili" (Uzbek Law Review) jurnali.

- "The Prison Journal" – Jazoni ijro etish sohasidagi xalqaro innovatsiyalarga oid tahliliy nashrlar.

Elektron resurslar va rasmiy saytlar:

Lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.

IIV.uz – O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining rasmiy veb-sayti (Jazoni ijro etish departamenti).

Stat.uz – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi (huquqbuzarliklar statistikasi bo‘limi).

OHCHR.org – BMT Inson huquqlari bo‘yicha oliy komissari boshqarmasi (Xalqaro standartlar uchun).

Prisonstudies.org – World Prison Brief (Dunyo qamoqxonalari statistikasi va tizimlari tahlili).

Scholar.google.com – "Electronic monitoring in community settlements" mavzusidagi ilmiy izlanishlar uchun.